

Jusztin Márta

„Utazgassunk hazánk földjén!”

A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon

Kirándulók egy csoportja üdvözlő egy, a zöld réten heverésző, piknikező társaságot: a háttérben folyó, rajta híd, a hídon vonat halad át. A felirat: „Utazgassunk hazánk földjén!” A Haranghy Jenő tervezte plakátot a MÁV adta ki 1930-ban.¹ Az üzenet egyértelműnek tűnik: szép táj, a természetben pihenő, vidám emberek, idill. Kikapcsolódás hazánk földjén. A plakát nagyon kevés konkrétumot tartalmaz: nem utal sem egy meghatározott úti célra, sem rendezvényre, kulturális hétre, vásárra, sem egy szálloda kedvezményes akciójára, holott a két világháború közötti turizmus történetében ilyen témájú hirdetésekre bőségesen akad példa. Ez a falragasz csupán egy általános felhívás az itthoni utazgatásra. Valóban ennyi lenne csak az üzenete? Vagy esetleg ez a „csak” nem is olyan kevés, nem is annyira lekicsinylendő? Ha tekintetbe vesszük, hogy a két világháború közötti korszak idegenforgalmi szakemberei milyen pontosan értették a propaganda lényegét, milyen mély szakmai felkészültséggel, pszichológiai érzékkel közelítettek hozzá, és mennyire szűkös anyagi források álltak a rendelkezésükre, azt kell feltételeznünk, hogy a látszat csal, itt valami másról, többről van szó, mint az ország általános propagálásáról. Jelen dolgozat azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy milyen, a háttérben meghúzódó tényezők tették indokolttá ezt az általános, itthonra szóló országpropagandát. Mi lehet a plakát valódi üzenete, vagy ha valóban az, amire a felirat buzdít és a szép táj hangulatilag megerősít, akkor mi volt ennek a súlya, mit jelentett az emberek, az idegenforgalom számára a Trianon utáni Csonkamagyarországon. A kor turizmuspolitikájának, és ezáltal a plakát üzenetének megértéséhez át kell tekintenünk az előzményeket, a 19. század utazási motivációit, szokásait, és úti céljait.

UTAZÁSI SZOKÁSOK A 19. SZÁZADBAN

A *New English Dictionary* 1811-es kiadásában jelent meg először a *tourisme* című szó, „travelling for pleasure” jelentéssel.² Ez az új fogalom magába olvasztott több olyan, akár a 17. századig visszanyúló pedagógiai célú utazást is, mint az európai kultúra emblematikus színhelyeit felkereső, a képzést mintegy kötelezően lezáró-

¹ Országos Széchényi Könyvtár (=OSZK) Kisnyomtatványtár, plakátgyűjtemény.

² Lengyel 2004: 71.

kiegészítő *Grand Tour*³ az ifjú arisztokraták körében, vagy akár a fürdőre utazás szokását is. A *tourism*, a magunk örömeire szolgáló utazás tehát nagyon különböző motivációjú és tartalmú utakat jelenthetett: kalandok keresését, más országok, kultúrák megismerését, fürdők felkeresését.

1841 mérföldkövet jelentett az utazás történetében. Ez évben Thomas Cook egy 570 fős társaságnak 1 shillingért kirándulást szervezett Leicesterből Loughboroughba. A jegyek beszerzését, a szervezést és az út lebonyolítását Cook vállalta magára. A siker olyan nagy volt, hogy következő évben a kirándulást megismételte, sőt tevékenységi körét kiterjesztve szállodai foglалásokat intézett, később útikalauzokat adott ki, a kontinensre és a távoli Egyiptomba is szervezett utakat.⁴ Cook csoportos útjaival megteremtette a szervezett utazás alapját.

Az egyre nagyobb méreteket öltő utazási szándék megvalósításának több feltétele is volt: egyik a közlekedés, főként a vasút rohamos fejlődése a 19. század folyamán. Az utazás széleskörű elterjedésének azonban a munkavégzéstől és egyéb kötelezettségektől mentes idő, a szabadidő, és a szabadon elkölthető jövedelemfelesleg is elengedhetetlen feltétele volt. A 19. század második felében a gyors gazdasági gyarapodásnak és a társadalmi változásoknak köszönhetően egyre szélesebb rétegek rendelkeztek mindkettővel. A „leisure for pleasure” utazások, a turistáskodás, a nyaralás szokása az arisztokrácia és a birtokos nemesség után immár a jómódú polgárság körében is hódított és nem csak Nyugat-Európában, hanem Magyarországon is. „Az új utastömegeket a kifejlődő kapitalizmus meggazdagodó polgársága adja” – írta Gyömrei Sándor, aki az 1850–1914 közötti korszakot a polgári utazások korának nevezte.⁵ Ennek az új, a vagyonosok szélesedő körében meghonosodó divatnak két meghatározó színtere volt: a fürdő és a hegyvidék: a nyaralás a víz mellett és a hegyekben.

„1903. július 27-én [...] senki sem volt Budapesten, mindenki elutazott. [...] Bandukolva a belváros uccáin, megállapíthattam, hogy egész uccasorokon végig nincsen egyetlen ablak, melynek ne volna lebecsátva a redőnye és mindennütt [...] szinte ásított a boldog békeévek holtészónja. Ha ebben az időben azt mondtam volna valakinek, hogy Budapesten is el lehet tölteni a nyarat, sőt vidéki embernek vagy külföldinek érdemes eljönni Budapestre, a szemem közé nevetek volna. Városban tölteni a nyarat képtelen gondolatnak tetszett, mert a városban lakás a városi életet is jelentette” – írta *Az Utazás* lapjain némi túlzással egy névtelen levélíró.⁶ De nemcsak Budapest tűnt üresnek. A vidéki városok tehető

³ A Grand Tour elnevezés a 18. századi Angliában az egyetemi tanulmányaikat befejező ifjak, ha nem is kötelező, de társadalmilag több mint erősen elvárt, közel három évig tartó tanulmányútját jelöli a kontinensen. A jómódú és előkelő családból származó fiatalok képzett nevelőik kíséretében megtekintették az európai kultúra neves helyszíneit. Szinte kötelezőnek számított a Párizs-Turin-Firenze-Róma-Nápoly-Velence-Bécs-Rajnavidék-Németalföld útvonal bejárása, de természetesen lehetséges volt az utazó érdeklődésének megfelelően kiterőlk beiktatása is.

⁴ Tábori 1936: 10.

⁵ Gyömrei é. n. 130.

⁶ A nyaralásról. *Az Utazás* 1936. június–szeptember, 2. *Az Utazás – Idegenforgalmi és városfejlesztési közlöny* 1929–1938. között megjelenő szaklapban a cikkek íróinak nevét a legritkább

polgárai is kiköltöztek a természetbe: „fürdőzni”. Ennek a szónak a 19. századi tartalma sokkal összetettebb, mint amit ma értünk alatta: „magában foglalta a fölfrissülést, a testedzést, az arra rászorulóknak gyógyulását és nem utolsó sorban a szabadidő kellemes eltöltését, a pihenést, szórakozást, sőt a nyaralást is.”⁷

A korszak gyógyvízre épülő leghíresebb magyar fürdőhelyei Pöstyén, Trenčénteplíc, Bártfa, Buziás, Szliács, Herkulesfürdő, Tusnád, Borszék, Parád, Harány voltak.⁸ A magyar fürdőknek komoly konkurenciát jelentettek a Monarchia híres és felkapott fürdőhelyei: főleg Karlsbad, Marienbad, a császári fürdőhely Bad-Ischl vagy Rohitz Szlovéniában. A magyar orvosok, köztük a fürdőorvosok, s a fürdőegyletek egyik feladatává vált a hazai vizek propagálása. Boleman István *Magyar Fürdők és Ásványvizek* című könyvét ingyen juttatták el a házi orvosoknak, és lefordították németre és franciára, hogy a külföldet is megismertessék a magyar gyógyulási lehetőségekkel. A vasúthálózat kiépülése nagyban elősegítette a gyógyhelyek kényelmes megközelítését és ezáltal ismertebbé válását is. A szolgáltatás színvonala az egyes fürdőhelyeken különböző volt, de általánosan megállapítható, hogy a híres Monarchia-beli fürdőkét sajnos nem érte el. A nyaralás másik kedvelt és a korszakban egyre nagyobb népszerűségnek örvendő helyszíne a Balaton volt.

A Balatont a reformkor hozta divatba, Füred központtal. Rajta kívül az északi parton csak Balatonalmádiban alakult ki számottevő fürdőélet. A vendégekört a közeli Veszprém köztisztviselői, középpolgársága adta. Balatonalmádi vendégforgalmi infrastruktúrája fejletlen volt, és hiába alakult meg 1882-ben az Almádi Fürdő Részvénytársaság, nem volt elegendő tőkéje a fejlesztésre.⁹

A Balaton turizmusa csak a 19. század utolsó évtizedében, a déli parton indult látványos fejlődésnek. Ebben kétségkívül nagy szerepet játszott a Buda-Trieszt vasút, mely a Balaton menti települések kényelmes elérhetőségét biztosította, de ez önmagában még nem lett volna elegendő. A sikerhez a balatoni nyaralás iránt elkötelezett személyek, a helyi közigazgatás vezetői, befolyásos személyiségei, orvosok, nagybirtokosok, mérnökök lelkes propaganda- és szervező munkája kellett. Fejlesztették a települések infrastruktúráját, szépítették a falu, a táj arculatát, a parasztházakat alkalmassá tették a vendégek fogadására. Jelentős lépés volt a községek szabad területeinek felparcellázása, ahol a meginduló villaépítkezés nyomán fürdőtelepek alakultak ki. Az új telepeken az egyre népesebb vendégekör megalapította saját egyesületeit, lehetőséget teremtve érdekeik védelmére, és felvállalták a fürdőbizottságok támogatását valamint a balatoni nyaralás propagálását is. A fürdőegyesületek mögött 1904-től ott állt a Balatoni Szövetség, melynek fő feladatai közé tartozott a fürdőtelepek összefogása, idegenforgalmuk emelése, a Balaton egész partvidékének felvirágoztatása és

esetekben tüntették fel. Az apróbb információknak, reklám célokat szolgáló cikkeknek címe sem volt. Az oldalszámok 1930-tól nem mindig láthatók.

⁷ Kósa 1999: 5.

⁸ Kósa 1999: 47.

⁹ Kósa 1999: 47.

propagálása. Figyelmük kiterjedt a közlekedés javítására éppúgy, mint az „öslakosok” és nyaralótulajdonosok közti, az eltérő életmódból fakadó nézeteltérések minimalizálására.¹⁰

A balatoni nyaralásnál kezdetben nem a fürdés dominált, hanem a napsütés, a levegő, a táj szépsége, a séta, kirándulás, sport és természetesen a társasági élet. A fürdés szokását úgy igyekeztek népszerűsíteni, hogy a víznek gyógyhatást tulajdonítottak.¹¹ Ez az elképzelés még a két világháború közötti években is tartotta magát.

A korszakban a vízparti tiszta levegőt és nyugalmat, majd a fürdőzést kedvelők másik célpontja a tengerparti üdülőhelyek voltak. Hosszabb tartózkodásra az európai arisztokrácia, a nagypolgárság, de mindenképpen a tehetősebb rétegek keresték fel Ostende, Sheveningen főnyeiit, a francia Riviéra híres fürdőhelyeit. Bár ezeken a nyaralóhelyeken is megfordultak magyar vendégek, a tengeri fürdőre utazás célpontja a magyarok számára a közelebb fekvő Adria volt. A Monarchia első számú tengeri fürdőjének, Abbáziának felemelkedése 1881-ben vette kezdetét. A jelentéktelen, kicsiny halászfalu a századfordulóra a gazdasági és politikai elit és a „mondén” világ kedvelt nyaralóhelyévé vált. A kevésbé tehetősek a kedvező fekvésű és főnyes parttal bíró Cirkvenicát keresték fel. Annak ellenére, hogy a fürdőhely fejlesztését Habsburg József főherceg is erősen támogatta, népszerűsége nem vetekedhetett Abbáziáéval.¹² (Ezt a két felkapott nyaralóhelyet a két világháború között a kiutazási nehézségek ellenére is hirdette *Az Utazás* valamennyi száma.)

A 19. század második felében kibontakozó beutazó turizmus kiemelkedő célpontja Budapest is bővelkedett gyógyvizekben, melyek kitermelése és hasznosítása a korszakban nagy erővel indult meg. A főváros vezetése a század vége felé kezdte felismerni, hogy vízkincse milyen egyedülálló jelentőséggel (vagy inkább lehetőséggel) bír a vendégforgalom növelése terén. Budapest gyógyfürdőit inkább gyógyulási, mintsem nyaralási céllal látogatták. A „Budapest fürdőváros” koncepció a két

¹⁰ Kósa 1999: 50.

¹¹ „Balaton: Das Ungarische Meer” Nach den neuesten Forschungen ist das Wasser Radioaktiv und ein Kuraufenthalt am Balaton bürgt für die Erholung nach schweren Krankheiten. Besonders bei Blutarmut, Appetitlosigkeit, bei Neigung zu Rachitis und Skrofulose, bei nervösen Verdauungs- und Herzstörungen, bei Nervenschöpfung und Verfettungsgefahr ist der Balaton zu empfehlen. Der Wellenschlag am Südstrand kräftigt und erfrischt.” *Ungarischer Fremdenverkehrskurir* II. 13–14, 5. Juni 1938, 4. – Ugyanez a gondolat már 1931-ben is megjelent *Az Utazás* Siófokról szóló cikkében. A tartalmi azonosságokat nem tekinthetjük véletlennek. „A Balaton vize gyógyforrásokban teli. Fialatosan, izmosítóan, felfrissítően hat. Neves orvos-tanárok véleménye szerint felülmúlja a tengeri fürdők hatását, amellet, hogy itt nem jelennek meg a zord szelek, melyek sokszor rideggé teszik az észak-tengeri fürdőket és a Balaton mentes azoktól a kellemetlenségektől, melyeket a túl nagy forróság okoznak a délen fekvő tengerek partján. A gyógyforrásokon kívül az izomzatot, idegeket felfrissítő hullámverés, a fokozott anyagcsere, a tiszta, pormentes levegő és a nap sugarai azok a további gyógytényezők, melyek folytán itt sok ideges, gyenge, étvágytalanságban szenvedő, légzési zavarokkal küzdő gyermek és felnött teljes gyógyulást talált.” *Az Utazás* 1931. 10. (oldalszám nem látható.)

¹² Kósa, 1999: 54.

világháború közötti időszakban vált az idegenforgalmi kínálat részévé és a város egyik imázs-alkotó elemévé a külföldre irányuló propagandában is.

A kor szóhasználatában a „fürdőzés” a magashegyi levegőn való rekreációt, gyógyulást is jelentette. Ennek az új divatnak, a „Luftkurort” rendszeres évi felkeresésének első színtereit az angolok teremtették meg Svájcban. Az Alpok látogatása mellett nálunk a „boldog békeidők” korszakában a tátrai nyaralás jött divatba: „nevetségesnek tetszett volna, ha mint orvos azt javasoltam volna valakinek, hogy menjen üdülni, erősödni, szórakozni az Alföld vagy a Dunántúl valamely kedves városába, menjen nyaralni a Dunapartra, a Tisza mellé, vagy valamely sziksós alföldi tóhoz. A hűvös hegyvidékek keresése volt a jelszó és valóban, a magas hegyvidékeken eleven fürdőélet folyt s alig néhány önálló utakat járó embernek jutott eszébe alföldön vagy alacsony hegyvidékeken keresni üdülnést, nyári szórakozást. Az emberek [...] kerülték a meleget [...] és keresve keresték a hűvös időjárású magaslati helyeket.”¹³ A választást megszabta a hely vonzereje, gyógytényezői, híre, elérhetősége, a szolgáltatás színvonala és természetesen a család igénye és anyagi lehetősége is. A hegyek új divatot is teremtettek a szabadidő eltöltésben, a túrázás, a turisztika divatját, melynek helyszínei az Alpok, majd a Kárpátok lettek.

A 19. században az angol utazók lelkesedése és érdeklődése olyan nagy volt Svájc hegyei iránt, hogy 1857-ben Londonban megalapították az első hegymászó egyesületet, az *Alpine clubot*. A következő évtizedekben tovább növekedett a hegymászás és a hegyekben való nyaralás népszerűsége. Európa országaiban sorra alakultak a klubok és egyesületek.

A hegymászás, túrázás színhelye kezdetben a magyarok számára is az Alpok volt. Alpinizmus alatt az Alpesek megismerését, a testnek és léleknek egyaránt felüdülnést hozó hegyi túrázást értették. Ennek a kritikáját adta a *Magyar család aranykönyve*, mely így írt: „ha a magyar családok végre fel tudják magukat szabadítani az Alpesek divatja alól, [...] akkor rövid idő múlva meglesz a mi *magyar alpinizmusunk*, a *kárpátizmus*.”¹⁴ Igaz, a Tátra infrastruktúrája nem volt olyan fejlett, mint az Alpoké, de a táj szépsége vetekedett vele. Az itthon töltött nyaralás következtében itthon maradt pénzből turistaúttjai kiépülhetnének a Kárpátok – folytatja a gondolatot a könyv. A Tátra felfedezésére is sor került: 1873-ban két egyesületet is alapítottak: Krakkóban a Tátra-Egyletet és ugyanez év augusztus 10-én pedig Döllner Antal nyugalmazott őrnagy létrehozta Ótátrafüreden a Magyarországi Kárpát-Egyesületet. Az Egyesület célja az alpinizmus propagálása, a Kárpátok, főként a Magas-Tátra megismerése és megismertetése volt, valamint az a törekvés, hogy minél szélesebb kör számára tegyék elérhetővé a túrázást.

Az Egyesület a „kárpátizmusz” propagálásában szép sikert könyvelhetett el, a tagok létszáma pár év alatt elérte a nyolcezret. A taglétszám emelkedésével párhuzamosan újabb és újabb osztályok alakultak az Egyesületen belül, egyes

¹³ A nyaralásról. *Az Utazás* 1936. június–szeptember, 2.

¹⁴ Szabóné 1910: 611.

vidékek saját egyesületet alapítottak. 1876-ban báró Eötvös Loránd elnöklésével megalapították a Budapesti Osztályt, mely 1891-ben önállósulva a Magyar Turista Egyesületté alakult át, 1913-tól pedig Magyar Turista Szövetség néven tevékenykedett tovább. Céljuk is módosult némileg: bár Magyarország felfedezését és megismertetését tekintették feladatuknak az érdeklődő közönséggel, a magyar turisták legkedveltebb, legjobban kiépített infrastruktúrával rendelkező célpontja mégis a Tátra maradt.¹⁵

A 19. század utolsó harmadától az első világháború kitöréséig a „leisure for pleasure” utazásba, a nyaralásba, turisztikába bekapcsolódó polgárság kedvelt célpontjai a Monarchia területén található természeti vonzerők, a gyógyfürdők, az Alpok, a Tátra, a felvidéki és erdélyi fürdőhelyek, kisebb részben a Balaton voltak, valamennyi a fővárostól távol eső vidék. Ennek következményeit jól érzékelték már a 19. század utolsó éveiben is. „A jómódú városi ember manapság nyárra elküldi családját messze vidékre, külföldre, mert itthon a főváros közelében nincs, vagy csak nagyon kevés oly hely van, hol családja olcsón, csak kielégítő kényelemmel nyaralhat, de ha Budapest szép hegyvidékeit is kultiváljuk, ha kényelem minden nemét itt is meghonosítjuk: akkor lehet reményünk, hogy közönségünk idebenn fog maradni hazánkban s itt fogja pénzét elkölteni, sőt az idegen is hozzánk eljön, szívesen fog körünkben időzni s tőkét itt elfogyasztani.”¹⁶ Alig telt el egy év, mikor a magyar turisztika egyik nagy támogatója, Thirring Gusztáv az idegenforgalom fejlesztését követelte. „A forgalomnak ez a neme, melyet rendszerint a vagyonosabb osztályok űznek, azon helyekre nézve, ahová irányul, mint újabb kereseti forrást megnyitó jelenség számot tevő közgazdasági tényezővé válhatik: érthető tehát, hogy fejlesztése minden országnak, minden városnak érdekében áll.”¹⁷ A fejlesztések azonban továbbra is a már kedvelt célpontokon valósultak meg, de ezt is megakasztotta a világháború kitörése.

A legtöbb utazó és turista Budapestet kereste fel, bár az itt megforduló bel- és külföldi vendégek nagy része nem számított a klasszikusan „leisure for pleasure” értelemben vett turistának. Nagyon sokan jöttek üzleti célból, a vidékről a fővárosba utazók nagy része ügyeit intézni érkezett, és sok esetben csak a vasúti menetrend miatt volt kénytelen a fővárosban tölteni az éjszakát. Jelentősebb létszámban csak a vásárok alkalmával érkeztek látogatók. A 19. század utolsó harmadában volt két olyan rendezvény, amely tömegeket vonzott a fővárosban.

1885-ben rendezték meg az Országos Általános Kiállítást, amelyet Bársony Oszkár a magyar idegenforgalom születésének tekintett.¹⁸ 1851-ben a londoni világkiállítás az utazási motivációkat tekintve új divatot indított el: a gazdasági célú utazásból kiindulva az áruk és kultúrák olyan seregszemléjét teremtette meg, mely képes volt nagy tömegeket akár távoli tájakról is vonzani. A világkiállítások divatja adta a példát az Országos Általános Kiállítás megszervezésére Budapesten,

¹⁵ Jusztin 2002: 23–24.

¹⁶ Jász 1889: 18.

¹⁷ Thirring 1900: 3.

¹⁸ Bársony 1933: 2.

amely már nemcsak egy-egy szakma, az ipar, vagy a mezőgazdaság eredményeit mutatta be, hanem az egész országot, összesen 32 szekcióban.¹⁹

A századvég kiemelkedő eseménye a millenniumi ünnepségek voltak. Az egész rendezvény előkészítése az 1885-ös kiállítás mintájára történt, csak a vendégforgalom szervezésén változtattak: az elszállásolás, ellátás megszervezéséről a nagymúltú Wagon Lits budapesti irodája, és a külön e feladatra létrehozott Millenniumi Utazási és Ellátási Vállalat gondoskodott.

A két „nagyrendezvény” rávilágított arra a tényre, hogy a főváros nagy tömegek fogadására még nem kellően felkészült: hiányzik a kielégítő idegenforgalmi infrastruktúra, állandó intézménye sincs a szervezésre. Ennek kialakítása volt a feladat, de a háború – a Gellért szálloda átadása és az 1916-ban megalakított Budapesti Idegenforgalmi Hivatal megalapítása ellenére is – gátolta az ez irányú fejlesztést. A valódi munka csak a húszas években vette kezdetét, gyökeresen megváltozott körülmények között.

AZ IDEGENFORGALOM KEZDETEI AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A világháborút követő idegenforgalmi újrakezdést Európa-szerte számos súlyos probléma nehezítette: romokban heverő nemzetgazdaságok, szegénység, infláció, az új európai rend, vízumkényszer, nemzetek közti gyanakvás, ellenszenv, politikai elszigeteltség – csupa olyan tényező, ami az utazási kedv és lehetőség ellen hatott.

A magyar turizmust mindezen tényezők mellett a trianoni békediktátum is sújtotta: az ország a főváros és a Balaton kivételével valamennyi jelentős idegenforgalmi vonzerejét elvesztette. A legfejlettebb, megszokott és kedvelt nyaralóhelyek, gyógyfürdők többsége immár idegen országokban, külföldön volt. „A háború előtt harminc gyógyhelyünk volt, elvettek belőle huszonnyolcat. Nagymagyarországnak volt kétszázhuszonnégy fürdőhelye, amelyek közül kétszázhárom a szorosabb értelemben vett Magyarország területén, huszonegy pedig a társországok területén volt. Ezek közül mindössze hatvanhárom maradt meg.”²⁰ Erre a sorsra jutottak a turisztika célpontjai is: legfájdóbb a Tátra elvesztése volt.

A világháború előtt kialakulóban lévő magyar turizmus kínálatának szerkezeti sajátosságai és kereslete, valamint a trianoni békediktátum következtében az idegenforgalom terén is elszenvedett veszteségek következményei egészen a második világháborúig meghatározták a magyar szabadidős célú utazási szokásokat és a fejlesztés feladatait. Jelen dolgozat központi kérdése éppen a veszteség–kereslet–kínálat–fejlesztés összekapcsolódásának vizsgálata a két világháború közötti korszakban.

A húszas évek második felében Magyarországon a gazdasági konszolidáció sikerével párhuzamosan éledt újjá és öltött egyre nagyobb méreteket az

¹⁹ Jusztin 2002: 28–33.

²⁰ Magyar fürdők statisztikája. *Az Utazás* 1929. december 4.

utazás, a nyaralás szokása. A lassú, de egyenletes fejlődést drámaian visszavetette ugyan a gazdasági világválság, de 1932 után ismét fellendülés volt tapasztalható. Az utazók, nyaralni vágyók társadalmi összetétele is megváltozott. „És ami kiváltságos esemény volt még egy emberöltő előtt is, ma már valóra váltott divat: a részleges népvándorlás, az utazás. Mindennapi csemegévé, sőt: szokássá, életmóddá lett az utazás.”²¹ – írta *Az Utazás* nyári száma 1932-ben. Négy évvel később még lelkesebb vélemény hangzott el Balatonfüreden a fürdőbiztosi tanfolyam előadásán. „Az emberi jólétben nagy haladást hozott a szociális szempontok fokozottabb felismerése, ami úgyszólván mindenki számára megteremtette az utazás lehetőségét. Az utazás megszűnt a gazdagok és kiváltságosok exkluzív öröme lenni.”²² Bársony Oszkár véleményének első része némileg túlzó, de az tény, hogy az utazásba, nyaralásba egyre szélesebb rétegek kapcsolódtak be. Ennek a jelenségnek már a kortársak is keresték az okát. „A világháború után – miként a jövedelemelosztás arányosabbá válása – konvencionális tényezők, a divat, a propaganda nagyarányú fejlesztése s a közlekedés gyorsabbá és olcsóbbá válása is nagymértékben hozzájárult az idegenforgalom fejlődéséhez. Ilyen arányban hatott a népesség átlagos életkorának meghosszabbodása, az igények a háború után és miatt való növekedése, a nők emancipálódása, az idegen nyelvek ismeretének elterjedése [...]” – áll a magyarázat egy 1937-ben készült elemzésben.²³ Az IBUSZ vezérigazgatója, Bársony Oszkár azonosította be társadalomszerkezetileg a nyaralói létszámemelkedés jelenségét: „Itt a magyar középosztály nyaralásáról van szó: a tanárokról, a köztisztviselőkről, mindennemű lateiner elemről, kereskedőkről, iparosokról, szóval a magyar polgárság zöméről.”²⁴ Ez volt tehát az a társadalmi réteg, amely új fogyasztóként már a húszas évek második felében megjelent az idegenforgalmi piacon, és a háború előtti utazási szokásokat követve kereste fel a hagyományos nyaralóhelyeket, fürdőket. Ahogy Móricz Zsigmond a Nyugat 1932-ben a turizmusról tartott konferenciáján megfogalmazta, az utazás „tömegjárvánnyá” vált.²⁵

UTAZÁSI SZOKÁSOK A STATISZTIKÁK TÜKRÉBEN

A magyar idegenforgalom 19. századból örökölt szerkezete, a trianoni döntés következménye és a turizmus társadalmi kiszélesedése olyan makrogazdasági problémát okozott, melynek a megoldásán a két világháború közötti években folyamatosan dolgoztak a szakemberek. Az idegenforgalmi mérleg passzívvá vált, a harmadik legstúlyosabb helyzet e téren Anglia és Németország után nálunk alakult ki. A nyaralási célból az első világháború előtt kedvelt és megszokott nyaralóhelyeket továbbra is felkereső magyarok Trianon után már *külföldre* utaztak, és az így az

²¹ N. K. 1932: 3–4.

²² Bársony 1936: 31.

²³ Keményffi–Vezér 1938: 7.

²⁴ Bársony 1933: 15.

²⁵ Móricz 1932: 654.

országból kiáramló pénzt az aktív, beutazó turizmusból származó bevétel nem tudta ellensúlyozni. Jól mutatják ezt a statisztikai mérőszámok.

Az aktív és passzív idegenforgalom arányát mutatja a be- és kiutazók száma is egy különösen fontos időpontban, a gazdasági válság mélypontján, 1931-ben történt adatfelvételen.

1. táblázat

*Budapesten megfordult külföldiek és külföldön megfordult magyarok*²⁶

	Budapesten megfordult	Külföldön megfordult magyar	
osztrák	18 834	Ausztriában	160 542 fő
német	13 570	Németországban	18 000 fő
olasz	3 565	Itáliában	40 000 fő
csehszlovák	16 714	Csehszlovákiában	54 691 fő

Az adatsorból nemcsak azt lehet kiolvasni, amit Bársony Oszkár is felvetett, a kiutazás nyomasztó túlsúlyát, hanem a magyar turisták utazási motivációjára is következtethetünk.

A kiugróan magas különbségeket az osztrák, az olasz és a cseh desztináció mutatta. Az osztrák–magyar reláció majdnem tízszeres látogatottságnak magyarázata a kedvelt osztrák fürdők és alpesi üdülőhelyek felkeresésében és természetesen a bécsi utazásokban keresendő, míg az arányában szintén igen magas olasz adatot részben az itáliai kultúra vonzása, részben a hegyekben eltöltött nyaralások magyarázzák. A Tátra, az elszakított gyógyfürdők, a rokoni kapcsolatok ápolása motiválta a több mint félszázezer Csehszlovákiába utazót.²⁷

Az eltöltött vendégéjszakák száma és küldő terület szerinti megoszlása fontos mutató a turizmus eredményeinek mérésében. Összehasonlító adatok állnak rendelkezésünkre a turizmus két kimagaslóan jó eredményt hozó, a gazdasági válságot megelőző és az azt követő legjobb évéből, 1927-ből és 1937-ből.

2. táblázat

*A Budapestre érkezett vendégek küldő terület szerinti megoszlása, a vendégéjszakák arányában*²⁸

Év	Belföldről érkezettek	Elszakított területekről érkezettek	Külföldről érkezettek
1927	56%	15%	29%
1937	28%	15%	57%

²⁶ Bársony 1933: 8.

²⁷ Alapvetően nem változtatja meg a tendenciát az a tény, hogy a felmérés a magyar fővárost országokkal állítja szembe. Tudjuk, hogy a beutazó turisták elenyésző kisebbsége kereste fel csak a magyar vidéket. Kivételt a Csehszlovákiából történő beutazás jelenthet, ahol a vidéki rokonok felkeresése Budapesten kívüli látogatást eredményezhetett.

²⁸ Keményffi–Vezér 1938: 11.

Az 1927. év belföldi nyaralási adata önmagában nem kedvezőtlen. Ami mégis elgondolkodtatta a szakembereket, az a 46% külföldön nyaraló magyar által kivitt pénzmennyiség, illetve az ezzel szemben álló mindössze 29% beutazó turista magyarországi költése és ezek aránya. Magyarország árai nemzetközi összehasonlításban nagyon kedvezőek voltak, tehát az aktív turizmusból származó bevétel semmiképpen sem lehetett elég a kiáramlott pénz kompenzálására. Még akkor sem, ha a 15% beutazó magyar költésével is számolunk, ami azért sem lehetett jelentős összeg, mert joggal feltételezhetjük, hogy zömében rokonlátogatókról lehetett szó, ami a költést csökkentette.

Nagyon kedvezőtlen képet kapunk a belföldi turizmus tendenciáját tekintve: felére csökkent a belső utazások száma. A gazdasági válságot követő fellendülés sem a belföldi turizmust, hanem a kiutazások számát növelte meg.

Nagy eredménynek számított (és a szakemberek minden fórumon nagy elégedettséggel beszéltek róla), hogy Magyarország beutazó turizmusa tíz év alatt 96%-kal emelkedett. Bár ez a növekedés jelzi, hogy Magyarország a külföldiek kedvelt úti célja lett, önmagában nem ad magyarázatot az idegenforgalmi mérleg alakulására. Ehhez a magyarok külföldi költési adatait is látni kell, vagyis azt, hogy mennyi pénzt vittek külföldre a magyar turisták. 1931-re vonatkozóan néhány országra lebontott, pontos adattal rendelkezünk.

3. táblázat

„Turisztikai, tanulmányi, szórakozási és hasonló célból utazó magyar honosok az alábbi összegeket költötték el külföldön”²⁹

Ausztria	25 millió pengő
Olaszország	9,6 millió pengő
Csehszlovákia	6,8 millió pengő
Németország	3,8 millió pengő
Egyéb országok	12,3 millió pengő
Összesen:	57,5 millió pengő

Ezzel szemben Magyarország bevétele ilyen címen mindössze 26,3 millió pengő volt, tehát a deficit 31,2 millió pengőt tett ki.³⁰ Ez a hiány annál is rémisztőbb, mert a gazdasági válság mélyén volt az ország, és a költségvetés a legkevésbé sem engedhette meg, hogy nyaralásra ilyen összegek áramoljanak ki az országból.

Az 1929–1937 évekre két év (1930, 1931) kivételével pontos adatok állnak rendelkezésünkre az idegenforgalmi költésekről és bevételekről.

²⁹ Bársony 1933: 7.

³⁰ Bársony 1933: 8.

4. táblázat

*Magyarország idegenforgalmi mérlege*³¹

Év	Külföldiek kiadásai Magyarországon millió pengő	Magyarok kiadásai külföldön millió pengő	Egyenleg millió pengő
1929	22,8	56,8	-34,0
1932	18,5	32,4	-13,9
1933	22,7	44,9	-22,2
1934	25,9	39,7	-13,8
1935	31,0	37,6	-6,6
1936	35,9	45,3	-9,4
1937	38,3	49,5	-11,2

Ez a táblázat jól mutatja a nyaralási szokásokból eredő gazdasági problémát. Érthető módon a kor szakemberei lázasan keresték az okát: „idegenforgalmi mérlegünk egész passzivitása [...] jóformán csakis annak tulajdonítható, hogy nem tudjuk közönségünket a *külföldi nyaralásról* leszoktatni. Ha aktív idegenforgalmunk nem is éri el Párizs, London vagy Bécs eredményeit, hozzánk is eljönnek már hozzátétőleg annyian, ahányan tőlünk – a külföldön nyaralókat leszámítva – tanulmányutak, gyógykezelés, vagy szórakozás céljából, mint turisták járnak a külföldre. *A külföldön nyaraló tömegek azonban teljesen felborítják a mérleg egyensúlyát.* Ez a szokás alighanem a közös monarchia idejéből maradt ránk. Akkor is károsan befolyásolta a hazai nyaralótelepek fejlődését, hogy nagy tömegben nyaraltak magyarok a hazai határokon kívül, de a *közös fizetési mérleg* szempontjából nemcsak az volt közömbös, hogy a Kárpátoktól az Adriáig, hanem az is, hogy a Csiki havasok és az Arlberg, vagy a Garda-tó és az Érc-hegység között hol nyaralnak honfitársaink. Most azonban, amikor nemcsak az oszt-rák tartományok, hanem a régi Felvidék, Nyugat-Magyarország és Erdély nyaralótelepei is külföldnek számítanak, égető problémává vált számunkra e kérdés és meg kell végre találnunk a megoldást.”³²

MEGOLDÁSOK KERESÉSE

A megoldások keresésében az idegenforgalom szakemberei nem maradtak magukra. Már csak azért sem, mert az első világháborút követő új európai rend az utazások elé nem várt adminisztratív akadályokat gördített. Az utazás nehézkessé vált, megnehezítette az útlevel és a tartózkodási engedély beszerzésének kényszere, az utazók kellemetlen zaklatásnak érezték a vámolás, az útlevelellenőrzés körülményességét. A vízumkényszer rendre a támadások célkeresztjében állt.

³¹ Keményffy–Vezér 1938: 21, 10. táblázat.

³² Bársony 1933: 7. (Kiemelés az eredetiben.)

Nem volt az idegenforgalomnak olyan meghatározó személyisége, aki ne emelte volna fel szavát ellene, követelve, ha kell, akár egyoldalú eltörlését.

A válság éveiben számos európai ország, így Magyarország is devizakorlátozást vezetett be, kísérletet téve a pénz külföldre áramlásának mérséklésére. Ezt a fellendülés éveiben sem igyekeztek eltörlölni.

A külföldi nyaralás anyagi szankcionálására még 1938-ban is születtek ötletek. Az elképzelés szerint hazautazásnál minden magyar turistának 5–10 pengő idegenforgalmi adót kellett volna fizetnie.³³

Ezeknél az alapvetően negatív, adminisztratív, tiltó, büntető gyakorlatoknál rokonszenvesebb elképzelések is akadtak: az ösztönzés, az építés, fejlesztés különböző módjai. Ilyen nem megvalósult, de pozitív elgondolás volt, hogy a tisztviselők jutalmul 3–4 nap pótszabadságot kapjanak amennyiben igazolni tudják, hogy szabadságukat itthon töltötték el.³⁴ A valódi kitörést, a hosszú távú megoldást az idegenforgalmi kínálat fejlesztésében látták a szakemberek. A fejlesztés célját, irányát és koncepcióját két tényező, az ország gazdasági helyzetének és külpolitikájának szempontjából stratégiai jelentőségűnek tekintett beutazó és a belöldi turizmus élénkítése határozta meg.

A beutazó turizmusban főleg a „jó valutájú” országokból várták nagyon a vendégeket. Az országba áramló erős külföldi valuta egyrészt az idegenforgalmi passzívum mérsékléséhez járult hozzá, másrészt ezeknek a vendégeknek Magyarország olcsó volt, sokat vásároltak, sokat költöttek. Ezt a korszak gazdasági és idegenforgalmi szakemberei vámszabályokkal nem terhelt „belső importnak” tekintették. A szakemberek nemzetközi példával érveltek. „Amíg Magyarország ipart teremtett, addig Európának azok az országai, [...] melyek exportterületüket elvesztették, azonnal rávetették magukat egy új iparágra – és ez az idegenforgalom.”³⁵ A külföldről érkezett vendég helyben fogyasztotta el mindazt, amit a kereskedelem nem tudott külföldön eladni. (Bár volumene erősen megkérdőjelezhető volt, a két világháború közti években rendszeresen felbukkant az idegenforgalom fontosságát kiemelő érvek között.)

Győztes és legyőzött államok az idegenforgalomnak, gazdasági jelentőségén túl, politikai funkciót, ország- és nemzetkép alakító hatást is tulajdonítottak. Hatékony eszköznek gondolták, mely a közvetlen tapasztalatok által legyőzi a kölcsönös gyanakvást, és a másik ország valós kultúrájának megismerésével hozzájárul a népek közti bizalom helyreállításához és ezáltal a béke megőrzéséhez.³⁶

³³ (-t, -ó) 1938: 2.

³⁴ Bársony 1933: 13.

³⁵ (t.j.) 1931: 2.

³⁶ „Az idegenforgalom, ha helyesen vesszük kézbe, kiváló eszköz lehet egymás megismerésére és egymásról alkotott véleményünk javítására” (Czenner 1933: 150–151). – „I have always felt that the real safeguard for peace is the personal touch between the peoples of the various countries, and the more people that we can get to come to this country and learn to know us as we are – and not we are sometimes taken to be abroad – the better it is, I think, for the peace of the world.” – vetette papírra a magyar felfogással is teljesen megegyező gondolatait Lord Derby 1935-ben. (*Coming Events*). Ugyanezt a nézetet vallotta a Nemzetközi Idegenforgalmi

A BELFÖLDI TURIZMUS MEGTEREMTÉSE

A külföldi turisták érdeklődését felkeltő aktív turizmus mellett a másik nagy fejlesztési irány, egyben jelen munka fő kérdése is, a belföldi turizmus volt. A szakemberek számára az egyik legfőbb feladatot kialakításának lehetősége és módja jelentette, de a belföldi utazás szokásának gondolatát sem volt könnyű elfogadtatni a nyaralni vágyókkal. A tiltás, az adminisztrációs akadályok önmagukban nem tűntek megfelelő eszköznek ahhoz, hogy az emberek hajlandók legyenek szabadságukat és pénzüket itthon elkölteni. Ehhez több kellett: egyrészt a régi, megszokott és kedvelt, de elcsatolt utazási célokat kiváltó, alternatív kínálat kidolgozása immár a trianoni határok között, másrészt új programok, új úticélok kialakítása. „A külfödre gravitáló utazási forgalom ellensúlyozására szervezzük meg jobban – természeti kincseink és látnivalóink megfelelő kialakításával – a belső fogyasztást és igyekezzünk főleg az itthoni nyaralás népszerűsítésével, belföldön tartani a nyári pihenésre és üdülésre szorulókat.”³⁷ – jelölték meg a feladatot. Mindkettőhöz fel kellett tárni az ország rejtett kincseit, és vonzóvá tenni azokat az utazóközönség számára.

A kínálat kialakítása a célcsoportok gondos mérlegelésével történt. Más és más színvonalon gondoltak adni a középosztály módosabb rétegeinek, és megint mást az alacsonyabb társadalmi rétegekhez tartozóknak, olykor még a munkásosztályt is említették a koncepciók. A harmincas években ugyanis újra felvetődött a 19. század végén már hangoztatott vélemény,³⁸ hogy a társadalom minél szélesebb rétege jusson pihenéshez, kikapcsolódáshoz. „Minden embernek szüksége van rá s a szükséglet általánosságánál fogva közegészségügyi követelés, hogy a robotban élő ember legalább időről-időre kiszakíthassa magát a megszokott környezetéből, megszokott test és lelki világából, új környezetet keressen föl, hol egészségesebb, a domestikáció ártalmától mentes életet talál.”³⁹

A kínálat megteremtésében a vonzerő játszott a meghatározó szerepet. A kor kiutazási szokásait figyelve a szakemberek megállapították, hogy a „külföldre irányuló forgalmunknak [...] a túlnyomó többsége nyaralók és üdülők seregéből adódik.”⁴⁰ Ezért a nyaralásra alkalmas helyek megtalálása és infrastrukturális kialakítása volt az első feladat: a turizmus alakítóinak figyelme a vidék felé fordult. Ennek eredményeként jött létre vidéken a fizetővendég-rendszer, a falusi turizmus. Vendégekörének alapvetően a szerényebb jövedelemmel rendelkező

Szövetség elnöke is: a turizmus célja „[...] durch die Förderung des Fremdenverkehrs nicht nur die materiellen Interessen aller Länder im Allgemeinen zu beherzigen, sondern auch durch die freundschaftliche Zusammenarbeit Abgründe der Missverständnisse [...] zu überbrücken. In dieser Weise dienen sie Interessen weit höheren Rangs: durch die Förderung der Kultur und somit an dem Weltfrieden.” – szónokolt van Deventer főtitkár a Szövetség IV., Budapesten megrendezett kongresszusán. *Idegenforgalmi Újság, Kongressznummer 4.* 1928. 9.

³⁷ Bársony 1933: 15.

³⁸ Kósa 1999: 162.

³⁹ A nyaralásról. *Az Utazás* 1936. június–szeptember, 3.

⁴⁰ Bársony 1933: 9.

rétegeket tekintették. „[...] adassék alkalom a szerény anyagi eszközök fölött rendelkező városi kispolgár és munkásosztálynak arra, hogy egészségét, életkedvét és munkaerejét időnkint, a magyar vidék legalkalmasabb pontjain felfrissítse.”⁴¹

Vonzerőt itt a táj szépsége, a tiszta levegő, a nyugalom jelentett. A rekreáció gondolatán túl felmerült a falusi nyaralás közművelődési hatása is, a falu megismertetése a városiakkal. „A népet kell megmutatni s helyi izű dolgokat és nem kell előkelősödni. Jobban érdekel olyan helyen egy pestit [...] a helyi szokás, népviselet, beszédmód, szebb fekvésű hegyoldal vagy éppen tiszaparti füzes a zempléni Zigárdon, mint egy nemlévő műveltségi eredmények hajhászása. [...] Minden fővárosi ember ismerje meg a magyar vidéket!”⁴² – fogalmazták meg a vidéki kultúra megismerésének jelszavát.

A falusi turizmus megteremtése az arra alkalmas helyek kataszterének elkészítésével kezdődött, majd a vendégeket fogadó gazdák és portáik felkészítésével folytatódott. „Az udvart kitararították, a mellékhelyiségeket rendbeszedték, a tornácot virágokkal, oleanderekkel díszítették, a szoba egészen csinosan és kényelmesen van bebútorozva. [...] Némely házban a menyecske egészen jól főz, különösen, ha a nyaraló asszony segít neki, tanítja és tisztaságra szoktatja.”⁴³ A vendéglátók oktatását nem bízták teljesen a vendégre. A Magyar Week End Egyesület felvilágosító, oktató broszúrákat adott ki a falusi vendéglátásról. Irsay Szabó Tiborné füzetecskéjét 1934-ben 10 000 példányban nyomtatták ki, és ingyen juttatták el falura, a lehetséges vendéglátókhoz.

Kezdetben csak a megyék egy része kapcsolódott be a falusi turizmusba: Baranya, Borsod, Fejér, Heves, Nógrád, Pest, Somogy, Veszprém, Zala megye vállalkozott a magánszállások idegenforgalmi hasznosítására.⁴⁴ 1936-ra számuk megduplázódott. A városiak megkedvelték a nyaralásnak ezt a formáját. A vendéget fogadó családok nemcsak bevételre tettek szert, hanem – az eredeti szándék szerint – portájuk kulturális színvonala is emelkedett. „A vidék életének, gazdasági fellendülésének, a falu népe magasabb életstandardra jutásának egyik legtermészetesebb módja a belföldi vándorforgalom”⁴⁵ – vélekedtek a falusi turizmus hívei talán túlértékelve a vidéki turizmus hatását.

Az elcsatolt nyaralóhelyek pótlására a Balaton iránt mutatkozott élénkebb érdeklődés és állami figyelem. Jól mutatja ezt „A gyógyfürdőkről, az éghajlati gyógyintézetekről, a gyógyhelyekről, az üdülőhelyekről és az ásvány- és gyógyvízforrásokról” szóló 1929:XVI. fürdőtörvény, majd a Balatoni Intéző Bizottság megalakulása. A fejlesztéshez a törvényi szabályozáson és a koncepción kívül időre és pénzre is szükség volt. Legégetőbb problémának a szálláshelyek szűkösségét érezték. A gondot enyhítették a városi középpolgárság nyaralóépítései, majd intézmények, különböző egyesületek is építettek üdülőt dolgozóiknak,

⁴¹ Károlyi 1936: 108.

⁴² Idegenforgalmi feladatok. *Az Utazás* 1929. december, 2.

⁴³ Bársony 1933: 9.

⁴⁴ Jusztin 2002: 93–95.

⁴⁵ Prém 1930: 74.

tagjaiknak. A kereskedelmi szálláshelyek nagyobb volumenű beruházásait azonban gátolta a rövid szezonból eredő lassú megtérülés.

Szintén anyagi korlátai voltak a gyógyvizek hasznosításának, a gyógyfürdők kiépítésének is. Ha hihetünk *Az Utazás* névtelen cikkírójának, „fürdőink sem egészségügyi, sem kényelmi berendezkedése nem felelt meg a követelményeknek, alaphiányosságok is előfordultak: hiányzó vízvezeték, csatornázás, villanyvilágítás... nincs elegendő, jó férőhely és lakás [...] szórakozásban szintén keveset nyújtanak fürdőink. Mindezeket a hiányokat lehet pótolni, a pótlás azonban csak tökebefektetéssel történhetik.”⁴⁶ 1929-ben ekkora összeg nem állt rendelkezésre. A Budapesti Idegenforgalmi Hivatal titkára, Mátéka Béla a tökehiányt orvoslandó ötletként a következő töredékes gondolatot vetette papírra: „Külföldi tőkecsoportokkal való érintkezés keresése, amelyek fürdőink iránt érdekelthetők lennének. Ezen célból a Budapesten megforduló külföldi bankárok, tőkések vállalkozókkal való érintkezésbe lépés”.⁴⁷

A „hegyek nélkül maradt turisták”, ahogy a *Turisták Lapjának* cikkírója kesereg,⁴⁸ be kellett, hogy ériék középhegységeinkkel. Miskolc város vezetése a Bükk és a Mátra felfedezését szorgalmazta. Utóbbit nem is eredménytelenül. Ebben az is közrejátszott, hogy a Mátrát már a háború előtt is látogatták turisták. „Ma tényleg a Mátra turista szempontból a legkulturáltabb vidéke országunknak, Mátraháza kiállja a versenyt az Alpok luxushoteleivel és így államgazdasági szempontból olyan érték, mely megakadályozza – úgymond – nyaralni és üdülni vágyó honfitársaink millióinak külföldre jutását.”⁴⁹ Veszprém városa segítette a Bakony felfedezését, Szombathely kirándulásokat szervezett Kőszeg-Irottkőre. „Vadvirágos Mecsek tája a turistákat hívja, várja!” – hirdette a plakát 1929-ben.

Fokozott érdeklődés mutatkozott két olyan természeti kincsünk iránt, amely már a 19. század végén is rendelkezett némi ismertséggel, de látványos idegenforgalmi karrierje korszakunkra esett: a Hortobágy és Bugac. Hortobágyon már 1927-ben „a legkényesebb igényeknek is szolgálni tudó” csárda várta a vendégeket, akik akár taxin is érkezhettek Debrecenből természetet csodálni. A puszta nagy rendezvénye, a pesti vendégeket is vonzó hídi vásár és a pusztai ünnepély volt.⁵⁰ Bugac puszta idegenforgalmi sikertörténetéről Móricz Zsigmond hosszú cikkben számolt be a *Magyarország* oldalain: „Kecskemét városa olyan lépést tett, ami úttörő a magyar vidéki városok életében. Megindította az idegenforgalom iránti akciót. A dolog úgy történt, hogy e roppant város megmozdította 160ezer holdas tagját, s felkapta 30ezer holdas pusztáját, s meglobogtatta Európa felé, mint egy csipkés szélű kis kendőt. [...] Azt hiszem, a nagy dolgokban mindig

⁴⁶ Magyar fürdők statisztikája. *Az Utazás* 1929. december, 4.

⁴⁷ BFL MB XIII.7.5.

⁴⁸ Herdinand 1928: 152.

⁴⁹ Kirándulás a Mátrába. *Turisták Lapja* 43. 1931, 17.

⁵⁰ Dankó 1972: 207.

meg kellene kérdezni a vidéket. Nekem legalább az az érzésem, hogy Kecskemét jobban meg tudja csinálni az idegenforgalmat is, mint a kormány.”⁵¹

A feltáró munka nem szorítkozott csak a természeti adottságokra, a népművészetet is bevonták az idegenforgalom kínálati elemei közé. Mátéka Bélának, a Budapesti Idegenforgalmi Hivatal titkárának feljegyzéseiből pontosan ismerjük Mezőkövesd idegenforgalmi diadalmenetének első lépéseit. 1922-ben Winter Károly, washingtoni konzul meghívására az Egyesült Államok híres női főiskolájának, a Vassar College-nak a munkatársai és néhány növendéke Budapestre érkezett. A vendégek kívánsága az volt, hogy útjuk során a magyar népművészetet is megismerhessék. Az útjukat szervező Mátéka Béla ötlete volt egy mezőkövesdi kirándulás. „Miután a közelmúltban Miskolc felé utazásom alkalmával Mezőkövesd állomásán éppen néhány ragyogó viseletű menyecskét láttam, s rojtos fejdíszüktől, díszes kötényüktől magam is meg voltam lepetve [...] azt válaszoltam, hogy menjünk Mezőkövesdre.”⁵² Alig egy évvel később a Faluszövetség felkérésére ő szervezte meg az első társasutazást is a mezőgazdasági kultúrnapra.⁵³ Az Országos Széchenyi Könyvtár Kisnyomtatványtárában őrzött, az alkalomra készült prospektusból megtudjuk, hogy a miskolci vonathoz csatolt pullmankocsiban utazó vendégek között helyet foglalt a kormányzó, József főherceg és a pápai nuncius is. Az elegáns prospektus szövege alapján igen rangos kirándulás képe rajzolódik ki az olvasó előtt. Mátéka feljegyzéseiből azonban megtudjuk, hogy milyen erőfeszítések árán tudta csak megnyerni a mindössze 30 külföldi vendéget a kirándulás ötletének. 1923 még túl korai időpont volt a magyar idegenforgalom történetében: még a fővárosba is kevesen látogattak, nemhogy vidékre. A harmincas évekre megváltozott a helyzet: „Matyóország” a turizmus számára a magyar népi kultúra első számú reprezentánsává és más néprajzi tájak követendő példájává vált.

A vidéki városok szintén bekapcsolódtak a turizmusba. Kulturális értékek, történelmi múlt, műemlékek, múzeumok, vásárok, a legkülönbözőbb témájú rendezvények, ünnepi hetek szerepeltek a kínálatban. A városok fejlesztésében jelentős szerepet játszott vonzerejük egyedisége. A távolabbi cél az volt, hogy a Budapestre érkező külföldiek tartózkodását meghosszabítandó, a vidéki városokkal is megismertetik őket. Erre alkalmasnak találták Esztergom, Kecskemét, Mezőkövesd, Makó, Szeged, Pécs, Debrecen, Tokaj, Szentes, Keszthely, Sopron idegenforgalmi kínálatát.⁵⁴

AZ IDEGENFORGALMI INFRASTRUKTÚRA KIÉPÍTÉSE

A turizmus szakemberei a fejlesztés gátját a fogadóbázis állapotában látták. Elsőként a mennyiségi problémát kellett valamilyen módon orvosolni. „Tudjuk,

⁵¹ Móricz 1933: 7.

⁵² Budapest Főváros Levéltára (=BFL) MB. XIII.7.5, csomó 6.

⁵³ BFL MB. XIII.7.5, csomó 6.

⁵⁴ BFL MB XIII.7. 5.

hogy a külföldön nyaralók hatalmas kontingense a Csonkaország határain belül, a nyaralási időszaknak nálunk divó rövid két havában, – megfelelő számú férőhely híján – el sem helyezhető. Ezért került sor a *paying guest* (fizető vendég) rendszerének meghonosítására – s másrészt azért mert férőhelyeink számát egyik napról a másikra nem lehetett fokozni.”⁵⁵ A fizető vendégrendszert nem csak falun szervezték meg, hanem kastélyokban is alakítottak ki vendégek fogadására alkalmas szobákat.⁵⁶ Erdemben azonban ez sem változtatott a hiányon.

A kor idegenforgalmának kiemelkedő alakja, a Budapest Idegenforgalmi Hivatal munkatársa, Mátéka Béla már a húszas évek elején sürgette a vidéki szállodák kataszterének elkészítését, osztályba sorolásukat.⁵⁷ Egy 1934-ben a férőhelykapacitásról készült felmérés adatai bizonyítják, hogy a szakemberek félelme nem volt alaptalan.

5. táblázat

Szállásférőhelyek Magyarországon

Budapest 34 szálloda (garniszállók nélkül) és 46 panzió	5 600 ágy
Vidéki szállodák, vendégfogadók	3 800 ágy
Balaton menti összes helyiségekben (3400 szoba)	5 400 ágy
Egyéb vidéki fürdőhelyeken	5 600 ágy
Összesen:	20 400 ágy ⁵⁸

„Megjegyzendő, hogy a II., III., IV. csoport ágyainak, illetve szobáinak egy része fürdővendég vagy utas elhelyezése szempontjából csak papíron szerepelhet. Ezekben a számokban benne van Lillafüred éppen úgy, mint Diszel vagy Keszölc község parasztszobája és benne van minden balatoni férőhely, Magyarországon igénybevehető ágyak számában [...] az a 2400 ágy is, amely olyan 1500 szobában van, ahol nincs folyóvíz.”⁵⁹

Kallós István, a Szent Margitsziget Gyógyfürdő Rt. élén másfél évtizeden át álló igazgató a hotelszakma és az idegenforgalom szakembereinek szóló szavai rámutatnak a szálláshelyek minőségi problémáira. Természetesen a budapesti

⁵⁵ Bársony 1933: 8.

⁵⁶ Utazási és nyaralási hírek. *Az Utazás* 6. 1933 május–augusztus: „Fizető vendég-rendszer a vidéki kastélyokban. A hazai sajtó támogatásával sikerült nálunk is meghonosítani a fizető vendég-rendszert. Igen nagy számban érkeznek be az ajánlatok azok részéről, akik hajlandók fizető vendégeket befogadni és számos előkelő család várja vidéki kuriájában, kastélyában, nyári lakában a fizető vendégeket. Örvendetes jelenség, hogy a fővárosi közönség közében is nagy népszerűsége tett szert a nyaralásnak ez a kedves rendszere, úgyhogy ez a magyar vidéken hiányzó hotelek pótlására minden tekintetben alkalmasnak látszik. Igen kedvező nyaralást ajánlottak: a Bárczy-kastélyban, a Bükkben, herceg Windischgrätz kastélyában, Sárospatakon, Hegyeshalmiéknál Gyöngyházán, a Csorvássy–Kastélyban Hajdúnánáson, Stankovszkyéknál, Kisoroszin, a Szitányi-birtokon, Baracspusztán, Dunaföldvár mellett, Satzgerék vadászházában, Balatonföldváron.”

⁵⁷ BFL MB XIII.7.5.

⁵⁸ Az eredetiben hibásan 19 400.

⁵⁹ Kallós 1934: 5.

híres szállodák, a Szent Gellért, a Grand Hotel a Margit-szigeten, a Royal világszínvonalú szolgáltatással várták a legelőkelőbb vendégeket is. Patinás szállodákkal a vidék is büszkélkedhetett, ha nem is sokkal. Közéjük tartozott Debrecenben az Aranybika, 140 szobájában hideg-meleg víz, központi fűtés, teljes komfort várta a vendégeket, és garázs állt a magánautók rendelkezésére.⁶⁰ A legtöbb szállodát nem ez a színvonal jellemezte, hanem inkább Móricznak a karcagi szállodát minősítő szavai, „melyet úgy csináltak meg, hogyha az idegen egyszer odatéved másodszer már elkerülje”. Akadtak gondok az árképzéssel is, főleg a fizetővendéglátásban, a kisebb panziókban, a nyaralóhelyeken kiadott villákban: az IBUSZ vezérigazgatója a tulajdonosok belátását kérte, hogy a „pillanatnyi konjunktúra eshetőségeitől elvakítva ne léptessék elő egyszerű nyaralóikat Palace Hotelekké – a számlákon, és azoknak, akik szerény vidéki nyaralással beérik, ne szegjék kedvét azzal, hogy világfürdők árait is megszegyenítő követelésekkel lépnek fel.”⁶¹ Nem véletlen, hogy ez az intelm Balatonfüreden, egy idegenforgalmi képzésen hangzott el.

A falusi szálláshelyek kialakításakor is elsődleges szempont volt a megfelelő színvonal elérése: az elv az volt, hogy a szállás nem lehet rosszabb, mint amit a vendég otthon megszokott. Irsai Szabó Tiborné és Dr. Orel Géza: *A fizetővendéglátás kellekei* címet viselő tanácsadó füzetecskéje a „Milyen legyen a bérbeadott szoba” fejezetben összefoglalja az elvárásokat: fehérre meszelt, világos és tiszta szoba, jó állapotú bútorokkal, mosdóval, megfelelő világítással függönyökkel.

A falusi turizmusban a fejlesztés költségeit a módosabbak ki tudták vállalni. Ezt mutatja néhány látogatói adat 1934-ből: Bakonyszentmihályon 74, Cseszneken 210, Zircen 350–400, Ráckevén 155, Törökbálinton 28 városi vendég töltötte nyaralását.⁶²

A szállodai férőhelyek fejlesztését (főleg vidéken) a tőkehiány, és a hosszú megtérülési idő nehezítette. A szakma sürgette a kedvezőbb hitelkonstrukciók kidolgozását, az adókedvezményeket, de az idegenforgalmi konjunktúra bizonytalansága meggondolásra készítette a befektetőket. A Mátéka Béla által várt külföldi tőkések sem igyekeztek a befektetéssel. A vidéki szállodák zászlóshajójának tartott „mesezerű tündérpalota”, Lillafüred is a népszövetségi kölcsönből épült fel.

Az ország idegenforgalmi felfedezésében és kiépítésében a közlekedés kulcszerepet kapott, az idegenforgalmi szakemberek állandó követelése az úthálózat karbantartása és fejlesztése volt. A Budapest–Bécs betonút megépítésének központi szerepet tulajdonítottak a beutazó turizmus szempontjából. A Budapestről az ország belsejébe vezető utaktól, hidaktól a távoli attrakciók gyorsabb elérését várták. A füzesabonyi út elkészülte még a programszervezést is megváltoztatta, mert az új út a Budapest–Hortobágy távolságot időben annyira lerövidítette, hogy egy gyors egri sétát, vagy mezőkövesdi látogatást is be lehetett iktatni a programba.

⁶⁰ *Utazás és útlevél* 1928: 7.

⁶¹ Bársony 1933: 8.

⁶² Jusztin 2002: 95.

A megfelelő úthálózat a hétfélig autóbuzsos kirándulásoknak is kedvezett. Az IBUSZ szervezett először belföldi társas kirándulásokat. A gazdasági válságot követően az Autótaxi Rt., a „szürketaxi” is vásárolt autóbuzsokat, és egynapos vidéki kirándulásokra toborzott vendégeket. A legtöbb utat a Mátrába indították. A Start autóbuzsvállalat 1932-ben hétfélig kedvezményes áron kirándulásokat szervezett, először csak Esztergomba, Szolnokra, majd a siker láttán Lilafüredre és a Mátrába is.

A távolsági tömegközlekedés fő eszköze a vasút volt, így nem meglepő, hogy a MÁV Rt. és a turizmus szakemberei hamar felismerték közös érdekeiket az utazóközönség számának növelésében, az utazások gyakoriságának emelésében és a programok propagandájában.

A különböző menetdíjkedvezmények a kevésbé tehető rétegek utazását is lehetővé tették. Francia mintára javasolták az olcsó családi jegyek kibocsátását, de volt olyan ötlet is, hogy negyedosztályú kocsikat csatoljanak a vonatokhoz.⁶³ 10 napot meghaladó balatoni nyaralás esetén 62%-os vasúti kedvezményt kaptak a nyaralók. (Ezt a fürdőbiztosnak igazolnia kellett.)⁶⁴ Országos jelentőségű budapesti programokra – mint a Budapesti Nemzetközi Vásár, a tenyészállatvásár vagy a Szent István Hét – is igénybe lehetett venni menetdíjkedvezményt.

A legsikeresebb akciót az IBUSZ és a MÁV a világválság idején indította el. A drámaian lecsökkent utazásokat a *filléres vonatok* (más néven a *filléres gyors*) indításával akarták ellensúlyozni. Az utak programját a MÁV határozta meg, a szervezést az IBUSZ végezte. A vonatokat mindig egy adott eseményre indították, vásárokra, szüretre, sportversenyekre. Az első vonat 1932. március 27-én indult Szegedre. A filléres vonatoknak átütő sikerük volt. 10 hónap alatt 202 vonattal 216 000 személyt szállítottak vidékre. Az akció népszerűsége töretlen volt, majdnem egy évtizeden át szervezték az utakat. Az utolsó vonat 1940. november 9-én indult a fővárosból Kolozsvárra, az akkori turizmuspolitikának megfelelően bevonva a visszacsatolt területeket az idegenforgalomba. A filléres gyorsok hátrányát abban látták, hogy az utak egynaposak voltak, így az utazás a szálláshelyek forgalmán nem lendített. Szintén kifogásként merült fel ellenük, hogy az utasok nagy része nem is a program miatt utazott, hanem családlátogatásra. A fanyalgó vélemények ellenére a közönségsiker vitathatatlan volt: 9 év alatt 1400 vonat 1 400 000 utast szállított.

A MÁV az idegenforgalmi propagandában is aktív részt vállalt. Az ország városainak, tájainak, a fővárosnak, a Balatonnak szabadidő eltöltési lehetőségeit propagálta, a kiadványokat menetjegyirodáiban terjesztette. Részt vett a falusi turizmus vendégtoborzásában is: felvilágosítást adott az érdeklődőknek, címet lehetett a menetjegyirodáknál találni. Rendszeresen megjelentette az *Utak könyvét*, ami a menetrendi információk mellett a kedvezményeket, város- és tájleírásokat és néhány gyakorlati információt tartalmazott. A vasúti kocsikat magyar

⁶³ Bársony 1933: 12.

⁶⁴ Balatonfenyvesi Fürdőegylet prospektusa, 1936. (OSZK Kisnyomtatványtár.)

látnivalókról készült fényképek díszítették, prospektusokat, plakátokat adtak ki, melyek az ország megismerésére buzdítottak.

VENDÉGEK ÉS PROGRAMOK

A külföldiek számára Magyarország szinte kizárólagos vonzereje a főváros volt. A Budapestre érkező külföldi turistáknak mindössze tíz százaléka látogatott el vidékre. A vidék idegenforgalmi fejlesztését csak a belföldi vendégekre lehetett alapozni, a belföldi idegenforgalmat tekintették a fejlődés motorjának: „Az ország vándorforgalmának megerősítése nélkül elsorvadunk” – írták a korszak egyik legjobb évében, 1937-ben *A Szálloda* hasábjain.⁶⁵

Küldőterületnek kezdetben Budapestet tekintették: Budapest–falu, Budapest–vidéki város irányú vendégforgalmat terveztek. A következő lépésben már a vidéki lakosok országjárására is nagyobb figyelmet fordítottak. Megszületett a jelszó: „Vidékre vidék!”

A belföldi turizmusnak volt egy másik célkitűzése is: a vidékiek „felcsábítása” a fővárosba, nem csak ügyintézési, hanem nyaralási, kulturálódási céllal is. Ez a törekvés nem bizonyult sikeresnek. 1925-ben 171 139 vidéki látogatott Budapestre, 1935-ben már csak 87 176 fő, ami 1936-ra némi emelkedést mutatott ugyan (91 685 fő), de az 1925. évit messze alulmúlta. Okait az elemzők a gazdasági helyzetben keresték és abban a tényben, hogy Trianon után az ország területe drasztikusan lecsökkent és az ügyintézés a közlekedés fejlődésével, a jól kialakított menetrend alkalmazásával egy nap alatt elintézhetővé vált, nem kellett a fővárosban éjszakázni. Ez inkább vigasz volt, mint magyarázat: a valódi okot az utazási szokásokban kell keresni.

A megoldást több módon képzelték el: menetjegykedvezményekkel, a gyógyturizmus, Budapest kulturális kínálatának erőteljesebb propagálásával, érdekes programokkal. Kiemelkedett közülük az először 1926-ban megrendezett Szent István Hét, az egész korszak legkedveltebb és legsikeresebb nyári programja. A főváros és a Budapesti Idegenforgalmi Hivatal vezetése azt akarta elérni, „[...] hogy ez a tradicionális nemzeti ünnep hitet, bizakodást keltsen az ország lakosságában és a főváros idegenforgalma nagyobb lendületet nyerjen.”⁶⁶ A kor hangulatát figyelembe véve az első cél legalább olyan fontos volt, mint a második. A rendezvény programjának szerkezete másfél évtized alatt alig változott. A központi eseményt, a körmenetet egyházi programok, Gyöngyösbokréták fellépései, hangversenyek, színházi előadások és sportrendezvények követték. A Szent István Hét mindig vonzotta a vidéki látogatókat.

Úti célok, programok immár léteztek. Megteremtésük óriási munka volt, a két világháború közötti korszak egészét igénybe vette, de eredményeként meg-

⁶⁵ (b.h.) 1937: 9.

⁶⁶ *Idegenforgalmi Újság* 4. 1928. augusztus, 2. (Az *Idegenforgalmi Újság* sem közli minden esetben a cikkek írójának nevét.)

született a modern magyar, szervezett turizmus. „Egy világrengésnek kellett bekövetkeznie és ennek nyomán egy új építő-munkának, hogy itt is elinduljon hódító útjára napjaink gazdasági életének egyik legelőretörőbb problémája: az idegenforgalom”.⁶⁷ Ezt a mondatot ugyan Bársony Oszkár vetette papírra, de több európai országban is hasonlóan vélekedtek. Az *Utazás* cikkírója azonban ennek az új jelenségnek a magyar sajátosságát fogalmazta meg, az eredőjét, a körülményeit annak, amiért és ahogyan idegenforgalmunk létrejött: „vendéget szívesen láttunk mindig [...] de mégis Trianonnak kellett eljönnie ahhoz, hogy megkezdjük komoly, intézményes, a kereskedelmi mérlegben is mutatkozó idegenforgalom szervezését”.⁶⁸ Népgazdasági okokból át kellett alakítani, de legalább is kísérletet kellett tenni az utazási szokások megváltoztatására. Ennek feltétele a belföldi turizmus kialakítása, fejlesztése volt. Ezzel nemcsak a vendégek és pénzük itthon tartásának teremtdött meg a lehetősége, hanem a színvonalas fogadóbázisra ráépülhetett a külföldiek turizmusa is. „Háromirányú az idegenforgalom: belső, külső és külföldi. A belső forgalomban kell először teljesíteni feladatainkat s a másik kettő már következetesen megoldódik.”⁶⁹

Ennek a szervező munkának lényegi eleme volt a propaganda. A turizmus gazdasági fontosságát és a fejlesztés rendkívül nehéz munkáját áttekintve nem meglepő, hogy a szakemberek mellett a legmagasabb kormányzati körök is figyelemmel kísérték a külföldre és belföldre irányuló propagandamunkát.

Bár a külföldre irányuló reklám nemcsak az ország gazdasági helyzete, hanem az országgép alakítása miatt is nagyobb figyelmet kapott, egybehangzó volt az idegenforgalmi szakemberek vélekedése, hogy a hazai közönség megszólítása és motiválása az itthoni nyaralásra nehezebb feladatot jelentett. A fejlesztés sikerét vagy kudarcát abban látták, hogy milyen mértékben képesek felkelteni az utazni vágyók érdeklődését az új lehetőségek iránt, és eltántorítani őket a megszokástól. A turizmus a korszakban megalakuló központi, országos szervezetei a lokális szervezőkkel és szolgáltatókkal együtt mindent megtettek a közvélemény formálása érdekében. Felhasználták a plakátok, levelezőlapok, a rádió, majd a film nyújtotta lehetőségeket. Közintézmények levélpapírjain „Nyaraljunk itthon!” feliratot lehetett olvasni. A plakát jelszava, az „Utazgassunk hazánk földjén” 1932 óta *Az Utazás*-ban rovat-címmé is vált: az idegenforgalom aktuális eseményeiről informálták az olvasókat. Nőegyletekben, klubokban, civil egyesületekben propagálták az itthoni nyaralást.

Újságokban, folyóiratokban, szaklapokban cikkek hosszú sora rendszeresen foglalkozott az idegenforgalommal, annak legújabb híreivel, programjaival. Az újonnan felfedezett értékekről szóló tudósítások hangvétele, egy-egy sora, címe némelykor azt a képzetet kelti, mintha a háború előtti kedvenc úticélokot siratná, mintha a magyar táj csak pótlás lenne. A Bakony „A Magyar

⁶⁷ Bársony 1933: 3.

⁶⁸ A Bakony felfedezése, a Magyar Semmering 1936: *Az Utazás*, 1936. június-szeptember 17.

⁶⁹ Idegenforgalmi feladatok. *Az Utazás* 1929. december, 2.

Semmering⁷⁰, a balatoni táj láttán a cikk szerzőjében Byron csodás leírásai idéződnek fel „Itália déli bűvös partvidékéről”, és a cikk így folytatódik: „A Balaton mindig kedves volt a magyarnak, de mióta elvették tőlünk Fiumét, a Magyar Korona legdrágább gyöngyét és elrabolták csaknem összes fürdőinket, azóta a Balaton még jobban a szívünkhöz nőtt s azt évente üdülés céljából sok százezren keresik fel.”⁷¹ Tihanyt, „ezt a drága gyöngyünket” is csak a borzalmas háború fedeztette fel. A 237 m magasán fekvő Erdőbénye, „Csonka-Magyarországnak eme megmaradt klimatikus gyógyfürdője [...] teljes mértékben pótolja a tőlünk elszakított tátrai és erdélyi hegyi fürdőket.”⁷²

A beszámolók hangvétele változó: a nosztalgia, a veszteségek felett érzett fájdalom mellett megjelenik az öröm is. Az öröm afelett, hogy Trianon ellenére is maradt felfedezni való érték és szépség a csonka országban. „Hazánk mai megcsonkított állapotában s leszegényedett viszonyaink között valóságos Isten áldása, hogy csonka országunkban van egy fürdőtelep, mely a külföld leghíresebb gyógyfürdőit pótolhatja.”⁷³ – szól a tudósítás Hajdúszoboszlóról. (E megjegyzésen természetesen a víz gyógyhatását kellett érteni, mert az infrastruktúra színvonala a dinamikus fejlődés ellenére is elmaradt a történelmi gyógyfürdőkétől.)

Hegyalja is az ismeretlen területek közé tartozott. „Csupán mióta a háború kegyetlenül körbenyírta országunkat, érdeklődünk a belsőbb területek iránt”⁷⁴ – áll a „Kirándulás Hegyaljára” című 1925-ben írt cikkben. Négy évvel később is akadnak fehér foltok a – Szekfű szavaival – „maradék országban”: „Csonka-Magyarország megmaradt természeti értékei közül a legkevesebb figyelemben részesítették eddig a Velencei tavat.”⁷⁵

A híradások olvasva a békediktátum következményeinek egy egészen sajátos hatása is felsejlett a sorok mögött: Trianon veszteségei *látni* tanították a magyarokat, *meglátni* azt, ami megmaradt: „körül kellene nézni itthon, ez most a jelszó, mindenfelé és ámulva, saját hazáját, a szép, gyönyörű, ismeretlen Magyarországot!”⁷⁶ Az idegenforgalom vezetői és gyakorló szakemberei módszeresen felkutatták és megmutatták a megmaradt értékeket. Ezek megismerésére buzdított a plakát: „Utazgassunk hazánk földjén!” Ez az érdeklődés, az ország felfedezésének öröme és vágya kellett volna, hogy itthon tartsa a nyaralni „külföldre gravitáló” tömegeket, hogy utazási szokásaikat megváltoztassa. A statisztikai adatok megmutatták, hogy ez csak vágyalom maradt. Ennek ellenére óriási a hatása a belföldi turizmus megteremtésének: ráirányította a figyelmet az általános infrastruktúra fejlődésének szükségességére, a vidék, a falu értékeire, hozzájárult a városi élet sokszínűbbé tételéhez, megteremtette az alapot a beutazó turizmus kiszélesítésére, és a kedvezőtlen statisztikai mutatók ellenére is sok ezren találtak

⁷⁰ *Az Utazás*. 1936. június-szeptember, 17.

⁷¹ Jász 1925a: 138–139.

⁷² [Hirdetés] *Az Utazás* 1930. április-május-június (Az oldalszám nem látható.)

⁷³ „Nyaraljunk itthon” rovat hirdetése. *Turisták Lapja* 44. 1932. 6. 182.

⁷⁴ Jász 1925b: 131.

⁷⁵ Fürdőavatás a Velencei-tó partján. *Az Utazás* 1929. december, 19.

⁷⁶ *Az Utazás* 1936. december, 17.

pihenést és kikapcsolódást belföldön. A megmaradt értékek felfedezésével és rendkívül erőteljes propagálásával hozzájárult a csonka ország elfogadásához és segítette a trianoni trauma feldolgozásában. Ez a mélyebb magyarázata a plakát-nak, hogy miért hirdet „csak” annyit, hogy „Utazgassunk hazánk földjén!”.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (=BFL)

Mátéka Béla hagyatéka XIII.7.5. csomó

Országos Széchényi Könyvtár, Kisnyomtatványtár

Bársony Oszkár 1933: *Idegenforgalom és itthoni nyaralás*. (Idegenforgalmi Könyvtár 27.)

Budapest

Bársony Oszkár 1936: *Idegenforgalmi glosszák*. (Idegenforgalmi Kiskönyvtár) Budapest (b.h.): Az ország vándorforgalmának megerősítése nélkül elsorvadunk. *A Szálloda* 1937. december 15, 9.

Coming Events in Great Britain and Ireland. Issued by The Travel and Industrial development Association of Great Britain and Ireland Nr. 61. 1935. February 1.

Idegenforgalom vita a Nyugat-konferencián. *Nyugat* 1932. 24.

Irsai Szabó Tiborné és Dr. Orel Géza 1939: *A fizetővendéglátás kellékei*. Budapest

Herdinand Rudolf 1928: Trianoni határon. *Turisták Lapja* 40. 7–8. 152–156.

Jász Géza 1889: A budakeszii Mária-kép mondája. *Turisták Lapja* 1. 1. 18–21.

Jász Géza 1925a: Kirándulás a Balatonra. *Turisták Lapja* 37. 10–12. 138–144.

Jász Géza 1925b: Kirándulás Hegyaljára. *Turisták Lapja* 37. 10–12. 131–136.

Kallós István 1934: *A magyar idegenforgalom új utjai*. (Cobden könyvtár 74) Budapest

Keményffy János dr. – Vezér István dr. 1938: *A magyar idegenforgalom alakulása 1927–1937*. Budapest

Móricz Zsigmond 1932: [Idegenforgalom, Nyugat-konferencia, 1932. december 7.]

Nyugat 24. Országos Széchényi Könyvtár, Kisnyomtatványtár, 654.

Móricz Zsigmond 1933: Idegenek a pusztában. *Magyarország*, 1933. május 28. 7.

N. K. 1932: Az utazás célja. *Az Utazás*. Május-augusztus, 3–4.

Prém Loránd 1930: Néhány gondolat a turistaság államgazdasági jelentőségéről. *Turisták Lapja* 42. 3. Országos Széchényi Könyvtár, Kisnyomtatványtár, 74–76.

(t.j.) 1931: Merre orientálódjék a magyar idegenforgalmi propaganda. *Idegenforgalmi Újság* 1931. március 2.

Thirring Gusztáv 1900: Idegenforgalmunk. *Turisták Lapja* 12. 11–12. 3–12.

(-t. -ó) 1938: Segítsünk idegenforgalmi iparunkon. *A Szálloda* 2. 1. 2.

Fremdenverkehr in Ungarn. Magyar Idegenforgalmi Hivatal. 1932–1937.

Idegenforgalmi Újság. Grand Hotel Royal Nagyszálloda. 1928–1931.

A Szálloda. Szállodaiipari és idegenforgalmi szemle. 1937–1938.

Ungarischer Fremdenverkehrskurir. 1937–1938.

Az Utazás. Idegenforgalmi és városfejlesztési közlöny. 1929–1938.

Utazás és útlevel. Közlekedési szakközlöny. 1928. január 15.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Czenner Jenő 1933: Az idegenforgalom mint a külpolitika eszköze. *Külgügyi Szemle* 148–152.
- Gyömrei Sándor é.n.: *Az utazási kedv története*. Budapest
- Jusztin Márta 2002: *A turizmus története a két világháború között Magyarországon*. Bölcsész-doktori disszertáció, kézirat. ELTE Bölcsészettudományi Kar Történeti Könyvtár
- Kósa László 1999: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest
- Lengyel Márton 2004: *A turizmus általános elmélete*. Budapest
- L. Nagy Zsuzsa 1998: „Nyaraljjon itthon!” A Balaton meghódítása. *Rubicon* 1998. 7. 44–48.
- Szabóné Nogáll Janka (Dr. Bexheft Ármin közreműködésével) 1910: *A magyar család aranykönyve, családi nevelés és a családi élet külső vonatkozásai*. Budapest
- Tábori Kornél 1936: *Az utazás pionírjai. Az utazókedv fejlődése: az utazóirodák, a szállók és a nagyközönség kapcsolatai*. Budapest